

BASCII ȘI ROMÂNII. ORIGINEA DACO-ESKUARĂ A UNOR ELEMENTE ONOMASTICE DACOROMÂNE

Prof. IOAN ȘTEFAN HANCIU

Seminarul Teologic Ortodox "Sfântul Simion Ștefan", Alba Iulia
Ing. informatician JOSE LUIS TOME, Cluj-Napoca

ABSTRACT: Basques and Romanians. Daco-eskual origin of some birthday elements.
Among related Daco-Romanian languages, totally omitted from the current philological repertoire, is the Eskuara language, spoken by the Eskualdons (Basque people), who occupy the area called Eskual Kerria or Basque Country, situated in the western Pyrenees, belonging to Spain and France.

Keywords: Eskuara, Basques, idiom, Daco-Romanian, toponyms, Pelagian, onomastic.

Printre limbile înrudite cu dacoromâna, total omise din repertoriul filologic actual, este și eskuara, vorbită de eskualduni (poporul basc), care ocupă zona denumită Eskual Kerria sau Țara Bascilor din Pirineii Occidentali, aparținând Spaniei și Franței.

Dicționarul Enciclopedic Român (Ed. 1962) îi consideră pe basci o "populație de origine străveche, care locuiește pe ambele versante ale Munților Pirinei și care avea o cultură proprie încă înaintea răspândirii indo-europenilor. Limba acestei populații nu se aseamănă cu nici un idiom din Europa." Din această prea sumară enunțare, ar rezulta că întreaga Europă a fost locuită de basci, înaintea venirii indo-europenilor. Tot atât de vagi sunt și informațiile pe care ni le oferă M. N. BOUILLET, în *Dictionnaire universel d'histoire et de géographie* (Paris, 1878). Autorul îi consideră pe actualii Gasconi din sudul Franței ca urmași ai Vasconilor/Bascilor (în limba latină, *vasco* înseamnă *basc*), stabiliți în Franța în secolul VI e.n. Bouillet îi consideră pe basci ca parte integrantă a familiei popoarelor iberice.

Vascones au locuit mult timp toată zona cuprinsă între Ebru (fostul Iberus) și Pirinei. Ei au fost supuși de Pompeius, apoi - în

totalitate - de Augustus, suferind după aceea dominația Vizigoților. O revoltă foarte puternică (582-597) i-a scăpat de sub stăpânirea acestora. Printre somitățile vascone/basce, putem cita pe VASCO NUNEZ DE BALBOA DE GAMA, cunoscut și sub numele de VASCO DA GAMA (1475-1517), originar din Balboa, oraș în Țara Bascilor, un temerar navigator, care a traversat pentru prima oară istmul Panama și a pus piciorul în Peru.

Conform lui MARIUS SALA (*Limbile lumii*, București, 1981), limba bascilor ar fi o eventuală rămășiță a unui grup de limbi mediteraneene preindo-europene. Nu a putut fi încadrată în nici una din familiile de limbi cunoscute: „A fost socotită continuatoarea limbii vechilor locuitori ai Peninsulei Iberice – iberi, acvitanii, vasconi – ale căror limbi sunt însă insuficient cunoscute, sau considerată limbă pre-iberică (pirineică). Prezintă asemănări, de ordin fie gramatical, fie lexical, cu diferite grupuri de limbi caucaziene, cu care s-ar putea înrudi în cadrul unei presupuse familii euskaro-caucaziene”.

Identitatea de vechime (circa 10.000 ani) a picturilor rupestre de la Cuciulat-Sălaj și

din Pirinei nu constituie o simplă coincidență. Este o dovadă de netăguit a nivelului multimilenar de dezvoltare a două ramuri ale aceleiași popor, ramificat, poate, nu cu mult înainte de a lăsa posterității aceste vestigii picturale de o valoare inestimabilă.

Pe baza unor studii incipiente, în articolul „*D’où viennent les Basques?*” publicat în revista bască „*Haize garbia*”/”*Vânt curat*” (Hendaye și San Sebastian, 1981), PAUL LAZĂR TONCIULESCU arată că limba română și limba bască au circa 270 etimonuri comune din punct de vedere fonetic și semantic, ceea ce conduce la aproape 2.500 derivate în limba română. Aceste identități sunt conservate în bogata toponimie din țara noastră, cu rezonanțe basce, sau din Țara Bascilor cu rezonanțe românești. Astfel, putem cita toponimul Deva, reședința județului Hunedoara, cetățile dacice din stânga Dunării: Aideva, Itadeva, Murideva, Scedeva, Zicideva, Zisnudeva, etc., precum și cetatea dacică din dreapta Dunării, Pulpudeva, azi Plovdiv în Bulgaria. Aceași Deva o regăsim ca localitate lângă San Sebastian-Spania, în Țara Bascilor, apoi ca vale în Britania romană (azi râul Dee și valea Chester) etc.

De asemenea, mai putem cita următoarele toponime românești cu rezonanțe basce: Argidava (basc argi “lumină”), Balta (basc baltsa “baltă”), Borșa (basc bortxa, citit bortșa “forță”), Cioara (basc txori, citit ciori “pasăre”), Vârful Cocor (basc kokor “vârf de munte”; v. și drom. Mă sui pe cocor “mă sui pe munte”, folosit în jud. Prahova), Gherla (basc gerla, citit gherlă „război”; v. și gherlan „șobolan care atacă pisicile”), Goran (basc gora „înalt”), Palanca și trecătoarea Ghimeș-Palanca (basc palanga „stăvilar”; v. și palanca „stăvilar” în nordul jud. Argeș), Posada (basc pusada „împingere”; v. și posadă „locul din trecători de unde se împingeau pietre peste trupele străine atacatoare), Sin, Sinești (basc zin, citit sin

„jurământ” și sumerian Sin, antroponim); Piatra Sură (basc zuri, citit suri „alb”; v. și drom. sur), Șirul Stâncilor (basc xir, citit șir „iederă”; v. și forma de șir a iederei, etc).

Alături de fondul lexical de bază, comun limbii basce și limbii române, trebuie să adăugăm și unele elemente gramaticale, de asemenea comune. Astfel, numai în aceste două limbi se folosește conjugarea cu *ba* ca întăritor, atât pozitiv, cât și negativ. Ba da în limba bască înseamnă „deci, într-adevăr, el este”, exact ca în limba română. Este greșită afirmația că ba ar fi o negație, deoarece – în acest caz – nu s-ar mai spune „ba da, ba nu” sau „ba mă duc, ba nu mă duc”.

De asemenea, o altă identitate în cele două limbi este rotacismul în cazul consoanelor d, l, și n, metateza ca în cuvinte ca: abots „botos”, ahsrki „halcă”, ubai „baie” etc., ca și mutațiile consonantice de tipul gotor-cotor, palanga-palanca etc.

Existența strămoșilor bascilor în spațiul carpato-balcanic se mai poate dovedi și prin faptul că în limba bască, elena veche și anumite zone ale macedo-românei nu există nici un cuvânt începând cu r. În limba bască, la cuvintele de origine română, franceză etc., începând cu r, se adaugă ar, er, sau ir proteic, iar în elena veche cuvintele începând cu r se scriau cu spirit aspru, deci nu se citea r. Ex.: basc seraka „din bucăți”, elen rakos/srakos, iar în macedo-română se adaugă a proteic (ex. armân „român”). De asemenea, în limba bască se găsesc și cuvinte elene și albaneze: basc argi, elen argos „lumină”; basc baltsa, alb. Baltë „baltă”; basc hartz, elen arktos „urs” (v. s-a luat la harță „luptă ca la urși, fără bătaie”; basc korte, elen kortos „curte”; basc mami, elen mama „mamă”; basc txori, citit țșori, elen korax, alb. sorrë „pasăre” etc. Toate aceste comunități lingvistice nu pot decât să confirme existența, în același spațiu geografic, a celor trei popoare, precum și raporturile foarte îndelungate, sub diferite aspecte, a popoarelor care le-au folosit.

Din surse antice știm că, în afară de traco-daco-geți, spațiul carpato-balcanic a

mai fost locuit în antichitate și de pelasgi. La coborârea lor din nordul Dunării, elenii au numit lelegi, cari (v. euskara „limba bască”) sau pelasgi popoarele găsite în Grecia de azi, unde se afla - în zona centrală - Pelasgotida.

Nu este de neglijat faptul că vechii eleni considerau că Polul Nord se afla în Munții Carpați, denumind, totodată, pe locuitorii de la nord de Istros/Dunăre cu epitetul „hiperborei”. Dar acest pol nord a existat cu adevărat în Carpații noștri, sub forma ghețarilor, prezenți și în ultimul stadiu de răcire dintre anii 26.000-10.000 î.e.n. e aici, se poate emite ipoteza că omul, cu cel puțin 10.000 ani, î.e.n., avea un limbaj suficient definit încât să poată transmite urmașilor săi informații cu privire la prezența ghețarilor în Munții Carpați.

Dacă privim fenomenul lingvistic în sistem geoantropic și în contextul vechimii omului în țara noastră, ne putem ușor da seama că, apărut în spațiul carpatic, el a migrat, din perioada ultimei glaciațiuni Würm, în zone mai calde, deci spre sud și vest, revenind parțial sau total odată cu retragerea ghețarilor. Numai așa se poate explica și înțelege de ce popoarele din Orientul Apropiat, India, nordul Africii (berberii) și vestul Europei, din Istria și până în Scoția (=Alba în limba bretonilor din Franța), au în limbajul lor cuvinte românești, deși contactul cu aceste popoare, în perioadă istorică, a fost practic inexistent.

Dezvoltarea social-economică mai lentă a eskualdunilor a permis păstrarea în eskuară a sensurilor primitive aparținând unor vocabule comune numai în dacoromână și eskuară. Este și aceasta o dovadă puternică a vechimii civilizației pe teritoriul țării noastre, precum și a perioadei preistorice imemorabile în care poporul nostru și cel eskualdun au conviețuit în spațiul carpato-dunărean-pontic, unde s-au păstrat urme incontestabile ale graiului lor primitiv. Aceste urme se întâlnesc în toponimia, oronimia și hidronomia dacoromână, cu preponderență în Podișul Transilvaniei și în regiunile subcarpatice, fapt ce poate

determina zona unde au migrat strămoșii eskualdunilor de azi. Această zonă lingvistică, plasată pe o aceeași zonă propice locuirii, se suprapune perfect peste aria de răspândire a culturilor umane descoperite pe teritoriul țării noastre de-a lungul întregii glaciațiuni Würm. Pentru a înțelege mai bine raportul dintre locurile din Pleistocenul superior (120.000-9.800 ani î.e.n.) și răspândirea toponimelor, oronimelor și hidronimelor ce urmează a fi prezentate și analizate, vom enumera, în continuare, principalele locuri de pe teritoriul țării noastre în perioada Pleistocenului superior:

- Județul Gorj: Peștera Cioara (com. Peștișani), Peștera Muierilor (com. Baia de Fier - râul Galben);

- Județul Caraș Severin: Peștera Hoților (Herculane), Stațiunea Gornea 1 (Păzăriște) - cum. Sicevița, idem nr. 2 (dealul Căuniței), Tâncova (com. Sacu);

- Județul Timiș: Stațiunea Românești (com. Tomești);

- Județul Hunedoara: Peștera curată și Peștera spurcată de la Nandru (sat Nandru, com. Peștiș), Peștera Bordul Mmare (Ohaba-Ponor, com. Pui);

- Județul Satu Mare: (Țara Oașului) Stațiunea Remetea Oașului, Stațiunea Coasta - Boinești etc.;

- Județul Botoșani: Stațiunea Ripiceni - sat, Ripiceni, Adăpostul sub stâncă și Ripiceni - Valea Badelui (com. Ripiceni Izvor), Valea Izvorului (com. Mitoc), Stațiunea Strachină (Dorohoi);

- Județul Iași: Stațiunea Topile (com. Valea Seacă), Stațiunea Dealul Cătăgii (sat Topile, com. Valea Seacă);

- Județul Neamț: Stațiunea Dârțu și Bistricoara (Bazinul Ceahlău), Stațiunea Buda (Dealul Viilor - aval de Ceahlău), Stațiunea Lespezi (Dealul Pașcanu), Stațiunea Dealul Arșiții (com. Valea Ursului.);

- Județul Vaslui: com. Mălușteni;

- Județul Covasna: Stațiunea Malu Dinu Buznea (Cremenea), com. Sita Buzăului, Stațiunea Costanda - Lădăuți (sat Lădăuți);

– Județul Brașov Peștera Gura Cheii (Râșnov);

– Județul Galați: Stațiunile Berești și Puricani (com. Berești);

– Județul Constanța: Mamaia - sat, Peștera Cheia (de la izvor), Peștera la Adam, Peninsula, Ovidiu , - Nazarcea, Castelu, Saligny, Peștera;

– Județul Olt: Vădastra (nord – vest Corabia).

În susținerea ipotezei privind originea daco-eskuară a unor elemente onomastice dacoromâne, vom reda mai jos o serie de etimoane eskuare, considerate ca atare de cele mai recente studii de specialitate, cu sensul primitiv din eskuară și corespondentul onomastic dacoromân. Importanța lor este cu totul deosebită în dovedirea permanenței și continuității de locuire a unei populații - și deci a dacilor - deoarece se cunoaște caracterul extrem de conservator al toponimelor, oronimelor și hidronimelor. Ele constituie, concomitent, o impresionantă dovadă a autotohniei vocabularelor respective, fără a le schimba caracterul protolatin.

Toponime:

agor - “gol” (v. ogor);

ahotara - “îmbucătură”; v. hotar, v. cutar – “spațiu închis pentru ei”; v. com. Hotar (BH), Hotarele (GR, VL), Hotaru (MH, OT), Hotărasa (VL), Hotărel (BH), Hotăroaia (GJ), Valea Hotarului (AG, MM), Culmea Huotarului (com. Jdioara – jud. TM) etc.;

arbola “arbore”: com. Arbore (SV), Arborea (BT);

argi “lumină” (v. argint); Argidava (cetate dacică – com. Vărădia – jud. CS), Argedava (cetate dacică de pe Argeș); localitățile: Argestru (Vatra Dornei – jud. SV), Argeșeni, Argeșelu - jud. AG, Argeșul – jud. GR, Argetoaia (de Sus și de Jos) – jud. GJ, Argetoaia – jud. Dolj, Argetoieni – jud. GJ, Argea – jud. VN, Argel – jud. SV;

arrado, “rar” (cu d rotacizat și proclitica ar la cuvintele având inițiala r, elemente specifice eskuarei): Arad – municipiu – jud. AR, com. Arada – jud. AB, Aradul Nou

– jud. AR, Arad – Gai – jud. AR;

baltsa “baltă”: Balta, Balta Albă, Balta Neagră (total- 16 localități), Băltărești, Bălțești (total – 9 localități), Bălteni (total – 14 localități), Balta Ramnei, Gura Băiții, Băltățele – com. Glimboca – jud. CS;

borda “casă de țară”; v. bordei; com. Bord – jud. MS, Bordeș – jud. NT, Bordeasca (total -3 localități – jud. VN), Bordei Verde – jud. BR, Bordei Haltă – jud. DJ, Bordeeni – jud. AG, Bordeeni Mari și Mici – PH, Bordești – Poeni – jud. AB, Gura Bordului – jud. HD, Bordești și Bordeștii de Jos – jud. VN;

bortxa (citit bortșa) “forță: -Borșa (com. IS, MM, CJ);

errexina (citit erreșina) “rășină”: com. Rășina – jud. GJ, Rășinari – jud. SB;

gale “dornic” (v. galeș); com. Galeșu – jud. AG, Gălășești – jud. AG, Gălășoia – jud. GJ;

gerla (citit gherla) “război”; v. gherlan “șobolan care se războiește cu pisicile”: Gherla, Mintiu Gherlii și Fizeșu Gherlii – jud. CJ;

gora “înalt, ridicat” (v. gorgan): Goranu (R. Vâlcea), Gorănești, Gorani, Goranu – jud. AG, Gorenii – jud. MS, Goran – jud. AB, Gorănești – jud. Olt, Gorghești – jud. BC, Gorgola – jud. DB, PH);

hobe “cel mai bun”: Hobița – Peștișani și Hobița – Covrigi – jud. GJ, Hobița – Pui și Hobița – Grădiște – jud. HD, Hobița – topo, com. Glimboca – jud. CS, Obița- cartier sat Biniș – Doclin (com. jud – CS);

kalda “căldură”: Galda de Jos și Galda de Sus- jud. AB, Poiana Galdei – jud. AB, Valea Caldă, com. jud – CS;

kokor “vârf de munte” (v. expresia: “mă sui pe cocor = mă sui pe munte” – jud. PH): Cocora – jud. GJ, MH, Cocoru – jud. Vâlcea, Cocorâni – jud. BT;

nehoiz (citit nehois) “niciodată” = nehon, nehor, nehora “în nici o parte”, sinonim cu negură: sat, com. Nehoi și Nehoiașu – jud. BZ, Negoii – sat – jud. DJ, sat Negoiești – jud. CL, MH), Negoiești – jud. BC, GJ, PH, sat Negoiu – jud. HD;

pago “fag”: Făgădău “loc cu fag”, oraș Făgăraș- jud.BV, com.Făget – jud. IS, AB, BC, DJ, PM, TM , Făgetu – com. jud. AG, DB, PH, SV, VN, Valea Făgetului, Făgetu de Sus și de Jos – jud. AB, Făgețel – jud. BC, HR – 2 , HD, Făgețelul – jud. Olt.;

palanga “stăvilar”: com. Palanca – jud. BC, IL, PH, Palanga – jud. AG,VI;

pusada “împingere” (v.Posada, locurile de unde se prăvăleau stîncile asupra dușmanilor care invadau anumite ținuturi românești de munte; v. și a posodi “a arunca și călca în picioare”, expresie folosită în com, Avrig – jud. SB, Posada – jud. PH;

(**t)xori** (citit țșori) “pasăre răpitoare” v. cioară : com. Cioranca – jud.BZ , Ciorani – com. VN, PH – 3, Ciorica – jud. OT;

ubai “baie”: Baia Mare, Baia Sprie, Baia Borșa, Băița, Băița de sub codru, Băiuți – jud. MM, etc. Jud. AB, MH, HD , GJ, VL, BZ, CV, TM, HR, VS, BH, CS, SB, AR, CJ – total 29.

Oronime:

Behor: M. Bihor, Vârful Bihor;

bihar: M.Biharia, (M.Apuseni);

kokor: Vâlcelul Cocora, Culmea Cocora, Vârful Cocora (= cel mai înalt vârf din zonă), M. Bucegi; **krak**: Cracul Goznei, Cracul Bolnovăț, Cracul Dignaș, Cracul Pietros, Cracul Hârțului (M.Aninei) etc .-jud.MH, CS; TM – total 13;

pago: Vârful Arșița Făgetului, Culmea Făgetului și Dealul Făgetului (M. Bistriței), M. Făgăraș etc., total – 14 în Munții Voșlobeni, Hășmaș, Mogoș, Cherec, Pădurea Craiului, Someș, Moldovan, Ceahlău, Maramureș, Căpățâne;

palanga: Pasul Ghimeș – Palanca;

suhartu: Masivul Suhard, Vârful Suhardul Mare și Peștera Suhard din M. Hășmaș;

txori: Vârful Colțul Ciorii – M. Bârsei; ubai: Vârful Băița - M. Maramureș, Vârful Fața Băiței –M. Bardău;

xira: (citit șira) “iederă”: Culema Șirul Stâncilor – M.Piatra Mare; M. Bârsei;

xut: (citit șut) “mândru”: M. Șutilă în M.

Bucegi ;

zuri: Piatra Sură – M. Ceahlău, M. Surianu în M. Bucegi, Dealul Suru – com. Zăvoi – jud. CS.

Hidronime:

Ahotara: Valea Hotarului – afluent al Dâmboviței, Pârâul Valea Hotarului – M. Pietrosu, râul Hotaru, afluent al râului Cladova;

argi: râul Argetoiaia – V. Jiului, râul Argeș, Argeșel –afluent al Argeșului;

arrado: râul Arada – M. Apuseni;

baltsa: Lacul Balta Albă etc, total. – 9 – jud. BZ, VS, CS, AR;

basa:” sălbatec”: râul Sabasa – afluent al Bistriței; borta:” poartă”: Pasul Poarta – M. Bucegi;

kalbo “chelb”; râul Calva – jud. SB; kalda: râul Galda – M Apuseni;

krak: râul Cracău – Valea Bistriței;

suhartu: râul Suhard – M. Hășmaș, Suha Mare și Suha Mică –afluenți ai Bistriței – jud. SV, Lacul Suhaia – jud.TR;

zurupatu (citit surupatu) “ a sorbi o băutură”: râul Surupatu Mare – M. Tarcău.

Etimoanele analizate au circa 540 derivate, din care s-au selectat cele mai reprezentative. Din acestea, 95% sunt repartizate în spațiul carpatic și subcarpatic, având circa 84% derivate.

Unele din ele prezintă o identitate fonetică cu cele românești (Argi, Baranka, Buru, Gai, Gerla, Keșa, Kokor, Krak, Kuku, Lan, Palango, Șinka, Tinka, Zurupatu), iar altele și una mai semantică (Agor, Ahotara, Arbola, Argi, Arrado, Baltsa, Bazka, Borda, Errxina/ereșina, Gerla, Gora, Kabi, Kalda, Kapeta, Kokor, Kerte, Krak, Kuku, Makotu, Nehoiz, Pago, Palanga, Pusada, Txori.).

Etimoanele prezentate au o foarte mare vechime, dat fiind faptul că originea eskualdunilor nu este consemnată în nici o lucrare a scriitorilor antici, ceea ce presupune migrarea lor din spțiul carpatodunărean-pontic, sau numai a unor triburi componente, în perioada ultimei înrăutățiri a

climei în țara noastră (DRIAS II – 10.000 – 9.820 î.e.n. sau celei anterioare (DRIAS I – 15.240 – 10.400 î.e.n.). De asemenea , este de presupus o perioadă lungă de conviețuire daco-eskualdună, consemantă prin însăși menținerea în onomastica noastră a acestor etimoane comune.

Fără a se schimba caracterul protolatin al limbii noastre, onomastic prezentată, sugestivă îndeosebi prin conținutul și sensurile ei, poate constitui încă o dovadă a permanenței și continuității neîntrerupte a dacoromânilor, de-a lungul întregului Pleistocen și până în zilele noastre.

BIBLIOGRAFIE

1. Arpadus Dobo, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque reperta ad res Earundem Provinciarum Pertinentes*, Budapest, 1975.
2. Guillaume, baron de Humboldt, *Recherches sur les habitants primitifs de l'Europe à l'aide de la langue basque*, Paris, 1866.
3. Lhande, P., *Dictionnaire basque-français et français-basque*, Paris, 1926.
4. Marijane Minaberry, *Dictionnaire basque pour tous*, San Sebastian- Spania et Hendaye-France, 1972.
5. Russu, I.I., *Limba traco-dacilor*, București, 1959.
6. Tonciulescu, P. L., *D'ou viennent les Basques*, în "Haize Garbia", Hendaye-France și San Sebastian-Spania, 1972.
7. Tonciulescu, P. L., *Romania. Paradisul regăsit*, Ed. Obiectiv, Craiova, 2002.
8. Trombetti, T., *La origine della langue Basco*", Bologne, 1925.